PROJECT HEALINGS' COVID-19 Series

Barruu qorannoo # 2

TALAALLIIN MAATII KEENYA EEGA

kan Miidiyaa Eeshiyaa, Mana Maree Daldalaa Chaayinaa Ameerikaa – MN fi Spitfire waliin ta'uun hojjetame

Hawaasni Eeshiyaa Ameerikaa fi Odoola Paasifik (AAPI) Minnesota keessa jiran COVID-19 irraa kan ka'e rakkina fayyaa dabalaa dhufe isaan mudata. Lammiileen Eeshiyaa ummata Minnesota keessaa %5 yoo ta'an garuu namoota hospitaala COVID murteessoo ta'an keessaa %8 ta'u. Hanga Ebla bara 2022tti Minnesota qofatti lammiileen Eeshiyaa 63,900 ol ta'an COVID-19n qabamuu isaanii, 470 ol ammoo sababa kanaan du'uu Ministeerri Fayyaa Minisootaa ibseera.

Yeroo baayyee waa'ee hawaasa Odoola Eeshiyaa Ameerikaa Paasifikii dubbanna, garuu hawaasni adda addaa hedduun hambaa Odoola Eeshiyaa fi Paasifikii qaban Minnesota keessatti jiru. Gamtaan Hoggantoota Eeshiyaa Ameerikaa akka gabaasetti bara 2020tti COVID sababa du'a lammiilee Hmong, Karen, fi Karenni Minnesota keessaa isa guddaa ture. Minnesota keessatti du'a Hmong, Karen, fi Karenni keessaa %29 COVID irraa kan ka'e yoo ta'u, lammiilee adii Minnesota keessaa du'a %11 ta'a. Walumaagalatti lammiilee Eeshiyaa Minnesotaa COVID'n du'an keessaa walakkaan isaanii Hmong turan.

Photo Courtesy: Minnesota African Women's Association

Amantaa aadaa Eeshiyaa waa'ee fayyaa gaarii

Aadaan Eeshiyaa hedduun aadaa fi amantaa hawaasa vaayirasii akka COVID irraa eeguuf isaan gargaaru qabu. Fakkeenyaaf, aadaan Eeshiyaa hedduun hawaasaa fi maatiidhaaf dursa kennu. Kunis fageenya hawaasummaa fi haguuggii fuulaa uffachuu jajjabeessee jira. Gochoonni sun tatamsa'ina COVID dhaabuuf gargaara. Falaasamni fayyaa fi qoricha Eeshiyaa seenaa dheeraa fi haala gaariin qoratame qaba. Fakkeenyaaf, ogeeyyiin fayyaa akuu-paankicharii (khoobaa) waggoota 4,000 oliif qopheessaa fi fooyyessaa turaniiru.

Qorichi Eeshiyaa mala warra dhihaa kan dhukkuboota adda ta’anii fi mallattoolee dhukkuba kanaa yaaluun irratti xiyyeeffatan irraa adda. Hojiileen yaalaa Eeshiyaa yeroo baayyee fayyaa qaama guutuu kan deeggaran yoo ta'u, qaama naannoo waliin madaallii fiduuf yaalu. Kunis nyaata gaarii nyaachuu fi rafuu, sochii qaamaa gochuu fi waqtii sanaa wajjin walsimsiisuu jechuu ta'uu danda'a.

Wantoota uumamaa fi adeemsa fayyadamuunis gochaalee qoricha Eeshiyaa hedduu keessatti giddugaleessadha. Fakkeenyaaf, yeroo baay’ee qorichi baala mukaa wal’aansaaf filannoo jalqabaati. Filannoon furmaata uumamaa sababa namoonni AAPI hedduun talaallii fudhachuu dhiisanii dandeettii dhukkuba ofirraa ittisuu uumamaan ijaaruu filataniif keessaa isa tokkodha. Nageenyaan jiraachuuf carraaqqiin dabalataa kan barbaachisu yoo ta’u, talaalliin jijjiirama guddaa fiduu danda’a.

Ange Hwang, lammii Minnesotaa fi Daarektarri Olaanaa Dhaabbata Miidiyaa Eeshiyaa, qoode, “Barri darbe yeroo jalqabaaf talaallii COVID-19 waliin qoricha dhukkuba infuleenzaa waqtii fudhachuuf kaka’umsa fudhadhe. Yeroo baayyee dhukkuba infuleenzaa qabamuu illee nageenyi natti dhagahama, guyyaa lama lama boqonnaa yoo qabaadhe, nan fayyuu ture. Garuu saffisa tatamsa’ina COVID-19 fi dhukkuba cimaa inni fide, ofii kootii fi maatii koo haala gaariin eeguuf akkan ASAP talaallii akkan fudhadhu na akeekkachiiseera.”

Talaalliin uumamaan ala ta'uu irraa fagaatee akka waan COVID isa dhugaa argatteetti qaama keetiin dandeettii dhukkuba ofirraa ittisuu akka ijaaru ni deeggara. Talaalliin qaama kee COVID ofirraa ittisuu fi uumamaan deebii ittisa qaamaa ijaaru leenjisa. COVID qabamuun qaama keessan keessatti deebii balaa hedduu fida. Garuu talaalliin haala nageenya qabuu fi tilmaamamuu danda'uun dandeettii dhukkuba ofirraa ittisuu akka ijaartu si dandeessisa.

Ijoolleef kunuunsuu

COVID daa'immaniifis balaa guddaa fiduu danda'a, rakkoo fayyaa waaraa fiduu danda'a. Hagayya 2021 irraa eegalee namoonni COVID-19 qabaman keessaa 1/5 ijoollee ta'aniiru. Ijoolleenis sababa vaayirasichaan gara hospitaalaa deemaa jiran baay'achaa jiru. Talaalliin daa'imman eeguuf gargaara. Talaalliin Pfizer kun nageenya kan qabuu fi daa'imman umuriin isaanii waggaa 5 fi isaa ol ta'aniif ni argama. Doosiiwwan lama kan ijoollee umuriin isaanii 5-11 fi 12-17 ta'aniif qophaa'e qaba.

Warri Eeshiyaa hedduun doosiin talaallii kun daa'imman isaanii xixiqqoodhaaf nageenya qabaachuu fi dhiisuu isaa fi maaliif doosiin talaallii kun ulfaatinaan osoo hin taane umuriitiin akka ta'e yaaddoo keessa jiru. Ulfaatina qaamaa yeroo qoricha hamma sirrii ta'e kenninu (akka Tylenol) barbaachisaa dha. Qorichootni kan hojjetan yeroo sadarkaan murtaa'e tokko dhiiga keessa karaa isaa tolfamudha. Qorichootni kan hojjetan yeroo sadarkaan murtaa'e tokko dhiiga keessa karaa isaa tolfamudha.

Talaalliin sirna ittisa qaamaa ibsuudhaan hojjetu. Kanaafuu, wanti hunda caalaa barbaachisaa ta'e, sirni ittisa qaamaa daa'imaa hammam dafee akka deebii kennudha. Kunis guddina qaama daa'imaa irratti hundaa'a. Guddinni guddina irratti osoo hin taane umurii irratti hundaa'a. Kanaafidha doosiin talaallii umurii waliin kan sirreeffamu. Dargaggummaan naannoo waggaa 12 irraa eegala. Kunis yeroo daa'imman jijjiirama hormoonii fi guddinaa hedduu qaban. Kanaafidha doosiiwwan talaallii lamaan gidduutti waggaa 12 akka kutaatti kan filatame.

DID YOU KNOW?

COVID daa'immaniifis balaa guddaa fiduu danda'a, rakkoo fayyaa waaraa fiduu danda'a. Hagayya 2021 irraa eegalee namoonni COVID-19 qabaman keessaa 1/5 ijoollee ta'aniiru.

Talaalliin kun daa'imman Eeshiyaa 90 dabalatee daa'imman sanyii hundarraa dhufan 3,100 irratti yaalameera. Ijoolleef dhimma nageenyaa hamaa waan hin fidneef raggaasifame. Guutummaatti talaallii fudhachuun (doosii 2-3) dandeettii dhukkuba ofirraa ittisuu cimaa eeguuf barbaachisaa dha. Ijoolleen umuriin isaanii garee 5-11 talaallii baayyee gadi aanaa ta'e. Ebla 27, 2022 Ministeerri Fayyaa Minnesota akka gabaasetti daa'imman umuriin isaanii kana keessa jiran keessaa dhibbeentaan 42 talaallii COVID kan fudhatan yoo ta'u, guutummaatti talaallii kan fudhatan ammoo dhibbeentaa 38 qofa.

Nageenya hawaasaa

Nageenyaan turuun carraaqqii dhuunfaa, maatii fi hawaasaati. Yeroo namoonni baay'een talaallii fudhatan vaayirasichi babal'achuun isaa daran rakkisaa ta'a. Kanaafidha talaalliin akkuma fayyaa dhuunfaa waa'ee nageenya hawaasaa kan ta'e. Hawaasa guutuu keessatti dandeettii dhukkuba ofirraa ittisuu cimaa uumuun ga'eessota dullooman fi namoota rakkoo fayyaa biroo qaban eeguuf barbaachisaa dha. Talaallii fudhachuun itti gaafatamummaa fayyaa maatii fi hawaasaaf qabdu kabaja.

Doktoroonniifi narsoonni gaaffii keessan deebisuufi yaaddoo keessan salphisuuf qophiidha. Kanaafuu, gaaffii gaafachuu fi miseensota maatii fi hiriyoota waliin waa'ee muuxannoo talaallii isaanii haasa'uu itti fufi. Sunis talaalliin siifi maatii keetiif ta'uu fi dhiisuu isaa murteessuuf si gargaara. Odeeffannoo dabalataaf, daawwadha projecthealings.info.

Reference

1. A Race to Close the Disproportionate COVID-19 Death Rates in Minnesota's Asian Community. (2021). Coalition of Asian American Leaders, Hmong Public Health Association, Southeast Asia Resource Center, University of Minnesota School of Public Health.
2. Situation Update for COVID-19—Minnesota Dept. Of Health. Retrieved April 28, 2022.
3. www.amamedia.org
4. COVID-19 vaccines for kids: What you need to know. (n.d.). Mayo Clinic. Retrieved April 28, 2022, from Gurtman, A. (2021, November 2). BNT162b2 (COVID-19 Vaccine, mRNA) Vaccine –in Individuals 5 to <12 Years of Age.
5. COVID-19 Vaccine Data. (2022, April 27). COVID-19 Updates and Information - State of Minnesota.

Acknowledgement

This project is supported by the Centers for Disease Control and Prevention of the U.S. Department of Health and Human Services (HHS) as part of a financial assistance award totaling $4,000,000 with 100 percent funded by CDC/HHS through NNPHI. The contents of this document are those of the author(s) and do not necessarily represent the official views of, nor an endorsement, by CDC/HHS, or the U.S. Government.